

Anna Niewiadomska

Uniwersytet Zielonogórski

EKONOMICZNE PRZESŁANKI PODNOSZENIA WIEKU EMERYTALNEGO W SPOŁECZEŃSTWACH EUROPEJSKICH

Streszczenie: Starzenie się ludności jest i będzie kluczowym wyzwaniem demograficznym dla większości państw europejskich w ciągu najbliższych 50 lat. Rosnąca długość życia oraz wzrost udziału osób starszych w społeczeństwie niesie ze sobą bowiem określone społeczno-ekonomiczne konsekwencje. Jedną z nich jest wzrost wydatków publicznych na system emerytalny. W obliczu zachodzących zmian demograficznych, powodujących zachwianie równowagi pomiędzy środkami finansowymi, które wpływają do systemu emerytalnego, a tymi, które są z niego wydawane, kolejne państwa europejskie decydują się na podniesienie wieku emerytalnego. Zamiast podniesienia wieku emerytalnego można byłoby wprowadzić inne rozwiązania i pokryć koszty finansowania godziwych emerytur ze środków uzyskanych ze wzrostu gospodarczego (a co za tym idzie – wzrostu wynagrodzeń), podatków osobistych lub VAT. Jednak każde z tych rozwiązań jest bardziej kosztowne niż podniesienie wieku emerytalnego lub też niemożliwe do realizacji w obecnych warunkach gospodarczych. O tym, że planowane i wprowadzane w życie zmiany w regulacjach dotyczących wieku emerytalnego są właściwym sposobem radzenia sobie z wyzwaniami demograficznymi świadczą zalecenia Komisji Europejskiej. Komisja zachęca kraje UE, by promowały dłuższą pracę poprzez powiązanie wieku emerytalnego z oczekiwaną długością życia, ograniczenie dostępu do wcześniejszych emerytur i zniwelowanie różnicy w wieku emerytalnym między kobietami i mężczyznami. Warto podkreślić, że stopniowe podnoszenie wieku emerytalnego jest rozwiązaniem niezbędnym dla utrzymania wzrostu gospodarczego. W większości bowiem państw w efekcie niskiego przyrostu naturalnego obserwuje się zmniejszanie się zasobów siły roboczej. Problem radzenia sobie z wyzwaniami demograficznymi sprowadza się zatem nie tylko do podniesienia wieku emerytalnego, ale również podniesienia poziomu aktywności zawodowej osób starszych. Wzrost aktywności i zatrudnienia osób starszych jest niezbędny bowiem do pełnego wykorzystania potencjału podaży pracy. Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja głównych uwarunkowań podnoszenia wieku emerytalnego w państwach europejskich. W oparciu o dane statystyczne dokonano krótkiej demograficznej charakterystyki Europy, wskazując równocześnie podstawowe konsekwencje zachodzących zmian demograficznych, m.in. w odniesieniu do podażowej strony rynku pracy. Zwrócono również uwagę na kilka dylematów, które akcentowane są w toczących się obecnie debatach emerytalnych.

Słowa kluczowe: wiek emerytalny, emerytura, starzenie się społeczeństwa, aktywność zawodowa.

1. Wstęp

Procesy demograficzne zachodzące w społeczeństwach europejskich są już od kilku dekad przedmiotem licznych debat i dyskusji. Główną przyczyną niezmiennego zainteresowania tą problematyką jest kierunek zmian demograficznych i skala konsekwencji im towarzyszących. Globalnie rzecz ujmując, liczba ludności wzrasta, natomiast w Europie na skutek niskiego przyrostu naturalnego od początku XXI wieku dynamika wzrostu liczby ludności obniża się. Rośnie natomiast średnia długość życia, co przy niskim współczynniku dzietności oznacza wzrost udziału osób starszych w społeczeństwach. Tempo starzenia się w krajach rozwijających się jest wyższe niż w krajach wysoko rozwiniętych, w których już wcześniej podjęto odpowiednie działania zmierzające do przeciwdziałania skutkom tego procesu oraz ich złagodzenia. Niski przyrost naturalny oraz wydłużanie się życia Europejczyków niesie ze sobą istotne zmiany dla gospodarki, rynku pracy oraz systemu zabezpieczenia społecznego. Najtrudniejsze wyzwania wynikają z obaw, że państwa nie będą w stanie unieść ciężaru wydatków publicznych, głównie w zakresie świadczeń emerytalnych. Już dzisiaj bowiem, według Komisji Europejskiej, emerytury są głównym źródłem dochodów dla jednej czwartej mieszkańców Unii Europejskiej. W ocenie ekonomistów, jeśli państwa nie zdecydują się na zreformowanie obowiązujących systemów emerytalnych, istnieje duże ryzyko ich niewypłacalności. Warto dodać, że presja kosztowa związana z emeryturami jest już dzisiaj mocno odczuwalna nie tylko ze względu na niekorzystne zmiany demograficzne, ale również z uwagi na utrzymującą się kryzys gospodarczy obciążający finanse publiczne.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja głównych przesłanek podnoszenia wieku emerytalnego w państwach europejskich. W oparciu o dane statystyczne dokonano krótkiej demograficznej charakterystyki Europy, wskazując równocześnie podstawowe konsekwencje zachodzących zmian demograficznych m.in. w odniesieniu do podażowej strony rynku pracy. Zwrócono również uwagę na kilka dylematów, które akcentowane są w toczących się obecnie debatach emerytalnych.

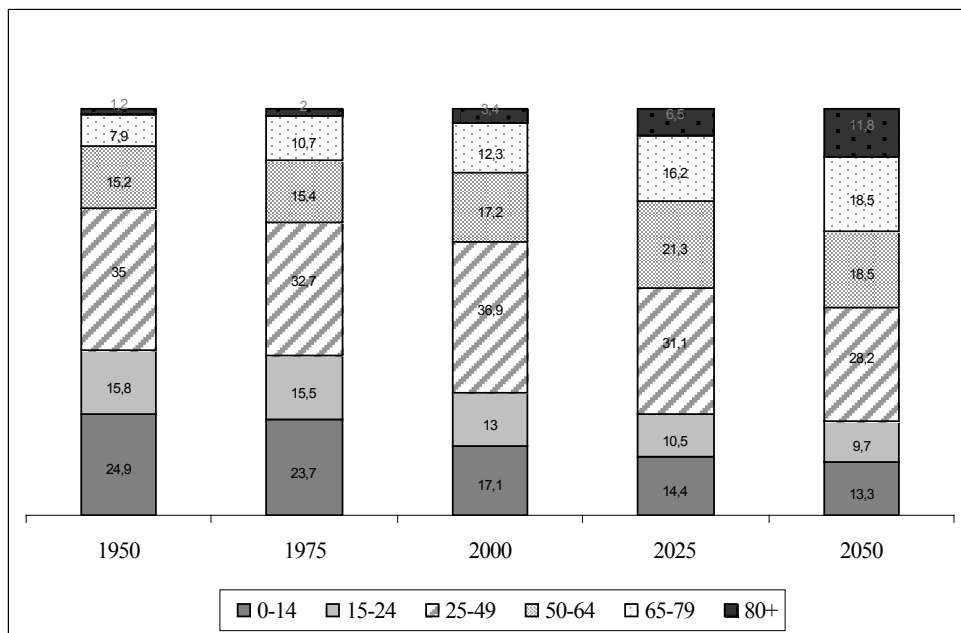
2. Kierunek zmian demograficznych w społeczeństwach europejskich

Analiza danych demograficznych dotyczących populacji Europy, pozwala zauważyć, że od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku liczba ludności rośnie, choć dynamika tego przyrostu jest coraz niższa. Potwierdzają to m.in. dane statystyczne dotyczące Unii Europejskiej. 1 stycznia 2011 roku populacja UE-27 została oszacowana na 502,5 mln osób, co oznacza wzrost o 1,4 mln mieszkańców w stosunku do roku 2010. Jednakże wspomniany przyrost populacji jedynie w 38% był spowodowany przyrostem naturalnym (0,5 mln osób), w pozostałych 62% – przyrostem migracji netto (0,9 mln osób) [Marcu 2011, s. 1]. Liczba mieszkańców w poszczególnych państwach członkowskich na początku 2011 wahała się od 81,8 mln w Niemczech

do 0,4 mln na Malcie. Ponad 54% populacji UE-27 stanowili mieszkańcy Niemiec, Francji, Wielkiej Brytanii oraz Włoch. Łącznie w 20 państwach członkowskich odnotowano wzrost populacji, natomiast spadek ogólnej liczby ludności zarejestrowano m.in. w Niemczech, Łotwie, Litwie, Portugalii, Rumunii oraz na Węgrzech.

Warty podkreślenia jest fakt, iż zgodnie z prognozami Eurostatu państwa członkowskie Unii Europejskiej, w których liczba mieszkańców nie ulegnie obniżeniu przed rokiem 2050, będą stanowić tylko niewielką część całej populacji Europy. Z pięciu największych państw członkowskich tylko populacja Wielkiej Brytanii i Francji wzrośnie między 2005 a 2050 (+ 8% i + 9,6%). Natomiast w niektórych państwach populacja zacznie wyraźnie spadać już przed 2015 rokiem. Skala spadku do roku 2050 może przekroczyć poziom 10-15% [Green Paper... 2005].

Główną przyczyną prognozowanego spadku ludności jest utrzymujący się od lat niski przyrost naturalny, nie gwarantujący prostej zastępowalności pokoleń. Współczynnik dzietności zapewniający ciągłość procesu reprodukcji wynosi 2,1, co oznacza, że na jedną kobietę w wieku rozrodczym (15-49 lat) powinno przypadać minimum dwoje dzieci. W większości europejskich krajów rozwiniętych rodzi się obecnie mniej, niż dwoje dzieci. Wartość współczynnika dzietności jest szczególnie niska w nowo przyjętych państwach członkowskich UE. Według danych Eurostatu

Rys. 1. Struktura wiekowa społeczeństw europejskich (UE-25) w latach 1950-2050 (%)

Źródło: UN World Population Prospects (2002 Revision) and Eurostat 2004 Demographic Projections (baseline scenario), za: Green Paper, *Confronting demographic change: a new solidarity between the generation*, Communication from the Commission COM, 2005, s. 19.

za sprawą niskiego przyrostu naturalnego m.in. w Bułgarii, Rumunii oraz na Węgrzech i Łotwie odnotowano spadek liczby ludności w 2010 roku [Marcu 2011, s. 3]. Wartość współczynnika dzietności wśród Europejki w 2010 roku wyniosła 1,6. Dane zaprezentowane na rys. 1 oraz w tab. 1 odzwierciedlają kierunek oraz skalę przeobrażeń demograficznych zachodzących w Europie. Bliższa analiza danych rzeczywistych oraz prognozowanych pokazuje, że:

1) zmniejsza się liczba dzieci i młodzieży, czego konsekwencją jest już odnotowywany oraz przewidywany spadek liczby osób w wieku produkcyjnym,

2) rośnie liczba osób starszych oraz zwiększa się udział w społeczeństwie osób w podeszłym wieku.

Tabela 1. Zmiany struktury wiekowej w społeczeństwach europejskich (UE-25) w latach 2005-2050

Wyszczególnienie	2005-2050	2005-2010	2010-2030	2030-2050
Całkowita liczba ludności	-2,1% -9642 tys.	+1,2% +5444 tys.	+1,1% +4980 tys.	-4,3% -20 066 tys.
Dzieci (0-14)	-19,4% -14 415 tys.	-3,2% -2391 tys.	-8,9% -6411 tys.	-8,6% -5612 tys.
Młodzież (15-24)	-25,0% -14 441 tys.	-4,3% -2488 tys.	-12,3% -6815 tys.	-10,6% -5139 tys.
Młodzi dorośli (25-39)	-25,8% -25 683 tys.	-4,1% -4037 tys.	-16,0% -15 271 tys.	-8,0% -6375 tys.
Dorośli (40-54)	-19,5% +19 125 tys.	+4,2% +4170 tys.	-10,0% +10 267 tys.	-14,1% -13 027 tys.
Starsi pracownicy (55-64)	+8,7% +4538 tys.	+9,6% +5024 tys.	+15,5% +8832 tys.	-14,1% +9318 tys.
Osoby starsze (65-79)	+44,1% +25 458 tys.	+3,4% +1938 tys.	+37,4% +22 301 tys.	+1,5% +1219 tys.
Osoby w podeszłym wieku (80+)	+180,5% +34 026 tys.	+17,1% +3229 tys.	+57,1% +12 610 tys.	+52,4% 18 187 tys.

Źródło: UN World Population Prospects (2002 Revision) and Eurostat 2004 Demographic Projections (baseline scenerio), za: Green Paper, *Confronting demographic change: a new solidarity between the generation*, Communication from the Commission COM, 2005, s. 4-5.

Powyższe dane pokazują, że liczba młodych dorosłych (25-39 lat) zacznie spadać po roku 2005 i ten kierunek zmian utrwali się po 2010 roku (-16% między rokiem 2010 a 2030). Podobna tendencja spadkowa dotyczy osób w wieku 40-54 lat. Jednocześnie liczba osób w wieku 55 lat wzrośnie o 9,6% między rokiem 2005 a 2010 i o 15,5% między 2010 a 2030 rokiem. Natomiast w dwóch ostatnich dekadach prognozy liczba osób w tej kategorii wiekowej ulegnie poważnemu obniżeniu (-14%).

Z drugiej strony wraz z wyższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego obserwowane jest zwiększanie się oczekiwanej długości życia. W konsekwencji na-

sila się w Europie problem starzenia się społeczeństw. Dobitym tego odzwierciedleniem jest wzrost udziału w społeczeństwie osób po 65 roku życia. Ze scenariusza bazowego Eurostatu wynika, że w okresie 2010-2050 liczba osób osiagających 65 lat wzrośnie o 44%, natomiast osób w wieku podeszłym wzrośnie o ponad 180%. Podnosi się również mediana wieku¹ obywateli krajów Unii Europejskiej. W 1995 roku mediana wieku wyniosła 36,5 roku, podczas gdy w roku 2010 już 40,9. Wśród krajów członkowskich UE w roku 1960 najwyższą medianę wieku odnotowano w Szwecji (36 lat). Natomiast od wielu lat systematyczny jej wzrost odnotowuje się w Niemczech (z 41,8 w 2005 roku do poziomu 44,2 w roku 2010) [*Active ageing...* 2012, s. 16]. Szacunki Eurostatu pokazują, że do roku 2060 mediana wieku wzrośnie do 47,6 lat. Taki zakres i kierunek przewidywanych przeobrażeń demograficznych sprawia, że coraz większa liczba państw w podejmowanych działaniach i decyzjach uwzględnia ich kontekst demograficzny.

3. Konsekwencje ekonomiczne starzenia się społeczeństw europejskich

Jak wspomniano wcześniej, proces demograficznego starzenia się społeczeństw europejskich przebiega już od kilku dekad. Jego wyznacznikami – obok rosnącej mediany wieku, wzrostu odsetka osób starszych – jest również wzrost odsetka tych, którzy przekroczyli próg późnej starości. Według prognoz demograficznych dynamika tego procesu zwiększy się w przyszłości z uwagi na niski przyrost naturalny oraz stopniowe wydłużanie się przeciętnego trwania życia. Jedną z podstawowych konsekwencji takiego kierunku zachodzących zmian jest wzrost wydatków publicznych na ochronę zdrowia oraz świadczenia emerytalne. Obciążenie takie może stanowić zagrożenie dla stabilności finansów publicznych, a przede wszystkim dla stabilności systemów emerytalnych.

Systemy zabezpieczenia emerytalnego w państwach członkowskich UE charakteryzują się dużym zróżnicowaniem, wynikającym z odmiennych uwarunkowań społecznych, ekonomicznych oraz kulturowych. Jednakże w większości krajów nadal istotną rolę pełnią publiczne systemy emerytalne organizowane i gwarantowane przez państwo. Realizują one cele ważne nie tylko z punktu widzenia jednostki, ale również z punktu widzenia całego społeczeństwa. Z jednej bowiem strony pomagają złagodzić przejście od okresu aktywności zawodowej do okresu starości, z drugiej zaś – z punktu widzenia polityki społecznej – ich celem jest przeciwdziałanie ubóstwu ludzi starych [Kłós 2011 s. 3-4].

Podstawowym źródłem finansowania świadczeń w systemie publicznym jest składka na ubezpieczenie emerytalne, państwo zaś gwarantuje wypłacalność systemu

¹ Mediana wieku wskazuje przeciętny wiek osób w danej zbiorowości (np. zamieszkującej określone terytorium). Wartość mediany wyznacza granicę wieku, którą połowa osób w danej zbiorowości już przekroczyła, a druga połowa jeszcze nie osiągnęła.

repartycyjnego² poprzez dotacje z budżetu państwa. Sprawność funkcjonowania systemu opartego na zasadzie repartycyjnej jest w dużej mierze uzależniona od relacji osób w wieku poprodukcyjnym do osób w wieku produkcyjnym. Zależność ta, nazywana współczynnikiem obciążenia demograficznego, obrazuje, ile osób w wieku 65 lat i więcej przypada na 100 osób w wieku 15-64 lat [Jajko-Siwiek 2008, s. 153].

Począwszy od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku wartość współczynnika systematycznie rośnie w Europie. Od 15 osób w wieku 65 lat i więcej na 100 osób w wieku 15-64 lat w roku 1960 do 24 osób w roku 2010. Prognozy Eurostatu (wariant bazowy) pokazują, że w roku 2060 na 100 osób w wieku produkcyjnym będzie przypadało ponad 50 osób w wieku starszym. Najtrudniejsza sytuacja, z punktu widzenia wspomnianej relacji, rysuje się w przyszłości m.in. dla Łotwy, Polski oraz Słowacji. Odpowiednio liczba osób starszych w stosunku do 100 osób w wieku produkcyjnym będzie się kształtowała na poziomie: 68, 64 oraz 61 [Lanzieri 2011, s. 8].

Z analizy prognoz demograficznych wynika, że w latach 2035-2060 zwiększy się różnica między Europą Wschodnią a Zachodnią, jeśli chodzi o skalę „obciążenia” problemem starości. Ciężar ten w większym stopniu dotknie państw Europy Środkowo-Wschodniej, a więc tej części kontynentu, w której najpóźniej rozpoczęła się nowoczesna zmiana reprodukcji ludności. Natomiast zaawansowanie starzenia się społeczeństw będzie najslabsze i mniej obciążające dla krajów Europy Zachodniej, gdzie współczynniki obciążenia demograficznego nie przekroczą wartości 45, np. Wielka Brytania (42,1), Dania (42,7) oraz Irlandia (43,6) [Okólski 2010, s. 60-61].

Według opinii ekspertów przewidywany znaczny wzrost obciążenia demograficznego grozi niewydolnością systemu ubezpieczeń społecznych. Warto dodać, że realizacja podstawowej zasady solidarności międzypokoleniowej w odniesieniu do systemu emerytalnego już dzisiaj napotyka problemy. Odnotowywane w dużej części państw zwiększone koszty funkcjonowania publicznego systemu emerytalnego przekładają się na konieczność zwiększenia wydatków na ten cel. Co więcej, według Eurostatu w większości państw europejskich jest przewidywany wzrost procentu PKB przeznaczanego na finansowanie świadczeń emerytalnych (tab. 2).

Warto podkreślić, że obok przewidywanego wzrostu obciążeń emerytalnych dla dużej części państw prognozuje się w niektórych przypadkach spadek procentu PKB przeznaczanego na ten cel. Przewidywane obniżenie poziomu wydatków publicznych na świadczenia emerytalne, m.in. w Polsce, Estonii czy na Łotwie, jest w dużym stopniu konsekwencją gruntownych reform systemów emerytalnych przeprowadzonych w tych krajach w ubiegłych latach. Wyrazem dostosowania systemu emerytalnego do zachodzących zmian demograficznych była zamiana części systemu publicznego na kapitałowy³.

² System repartycyjny (*pay-as-you-go*) oznacza finansowanie świadczeń emerytalnych ze składek opłacanych przez osoby aktualnie pracujące. Jest to system emerytalny oparty na umowie pokoleniowej.

³ System kapitałowy (*funded pensions*) stosuje zasadę finansowania wypłacanych świadczeń środkami zgromadzonymi na indywidualnych rachunkach uczestników tego systemu, tj. ze składek i zysków z ich inwestowania. System kapitałowy jest niezależny od trendów demograficznych, równocześnie jednak jest narażony na ryzyko niestabilności rynków finansowych.

Tabela 2. Wydatki na emerytury w wybranych państwach UE w wybranych latach okresu 2004-2050 (jako procent PKB)

Kraj	2004	2010	2015	2020	2025	2030	2040	2050	Zmiana 2004-2050
Belgia	10,4	10,4	11	12,1	13,4	14,7	15,7	15,5	5,1
Cypr	6,9	8	8,8	9,9	10,8	12,2	15	19,8	12,9
Niemcy	11,4	10,5	10,5	11	11,6	12,3	12,8	13,1	1,7
Estonia	6,7	6,8	6	5,4	5,1	4,7	4,4	4,2	-2,5
Hiszpania	8,6	8,9	8,8	9,3	10,4	11,8	15,2	15,7	7,1
Węgry	10,4	11,1	11,6	12,5	13	13,5	16	17,1	6,7
Włochy	14,2	14	13,8	14	14,4	15	15,9	14,7	0,4
Luksemburg	10	9,8	10,9	11,9	13,7	15	17	17,4	7,4
Łotwa	6,8	4,9	4,6	4,	5,3	5,	5,9	5,6	-1,2
Polska	13,9	11,3	9,8	9,7	9,5	9,2	8,6	8	-5,9
Portugalia	11,1	11,9	12,6	14,1	15	16	18,8	20,8	9,7
Słowenia	11	11,1	11,6	12,3	13,3	14,4	16,8	18,3	7,3

Źródło: *Adequate and sustainable pensions. Synthesis report*, European Communities 2006, s. 92.

Zjawiskiem, które dodatkowo przyczynia się do procesu starzenia się ludności, a zarazem ma duże znaczenie dla stabilności systemów emerytalnych, jest wydłużanie się życia ludzkiego. W praktyce wydłużanie się przeciętnego trwania życia oznacza bowiem wydłużenie okresu pobierania świadczeń przez przyszłych beneficjentów publicznych systemów emerytalnych i może prowadzić do dalszych wzrostów wydatków na emerytury.

Istniejące trendy demograficzne, a w szczególności zmiany wielkości i struktury wiekowej populacji, mają odzwierciedlenie w zmianie wielkości i struktury zasobów siły roboczej, stanowiącej jeden z podstawowych czynników wzrostu gospodarczego. Z jednej strony w wyniku niskiego przyrostu naturalnego zmniejsza się liczba osób tworzących zasoby siły roboczej (tab. 3), a z drugiej strony, na skutek wydłużania się życia oraz spadku umieralności, zwiększy się dynamika starzenia się siły roboczej. Zjawiska te niosą ze sobą istotne konsekwencje gospodarcze. Spadek liczby ludzi młodych, wchodzących na rynek pracy, może oznaczać problem deficytu rąk do pracy. Innymi słowy, niski wzrost populacji implikuje kurczenie się siły roboczej, co może obniżyć dynamikę wzrostu PKB [*The effects of ageing...* 2006]. Natomiast wzrost liczby starszych pracowników oznacza mniejszą odnawialność zasobów pracy, co może prowadzić do spadku wartości kapitału ludzkiego. Starzejące się zasoby pracy są mniej podatne na dostosowania do szybko zmieniających się warunków. Istnieje negatywna korelacja pomiędzy wiekiem a mobilnością i elastycznością. Mobilność spada z wiekiem, co ogranicza znacznie możliwość adaptacji zasobów pracy do istotnych zmian zachodzących w strukturze rynku pracy. Wraz

Tabela 3. Prognozowana zmiana liczby pracujących (bez reform) w krajach europejskich w latach 2010-2050

Skala zmian	Kraj
Wzrost	Irlandia
Spadek między 0 a 9%	Norwegia, Francja, Szwecja, Wielka Brytania, Dania, Holandia
Spadek między 10 a 19%	Belgia, Cypr, Finlandia, Estonia, Luksemburg, Malta
Spadek między 20 a 29%	Łotwa, Austria, Portugalia, Szwajcaria, Hiszpania, Bułgaria
Spadek między 30 a 34%	Węgry, Rumunia, Grecja, Niemcy, Polska, Czechy, Słowenia
Spadek ponad 35%	Włochy, Litwa, Słowacja

Źródło: dane Instytutu Badań Strukturalnych 2010, za: M. Bukowski, P. Lewandowski, *Czy należy się bać podniesienia wieku emerytalnego*, IBS Policy Paper 1, 2011.

ze starzeniem się ludności Europy stopa wzrostu gospodarczego będzie spadać. Zgodnie z projekcjami Komisji Europejskiej zjawisko starzenia się społeczeństwa zredukuje potencjalne tempo wzrostu gospodarczego w UE z poziomu 2-2,25% (2003) do około 1,25 % (2040) [*The impact of ageing... 2003*].

W świetle zarysowanych tendencji demograficznych i ich skutków większość państw europejskich rozpoczęła przygotowania i realizację długofalowej polityki, która ograniczyłaby skalę negatywnych konsekwencji wynikających ze zmiany proporcji pomiędzy ludnością w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym.

4. Podniesienie wieku emerytalnego jako sposób na utrzymanie ciągłości rozwoju w starzejącym się społeczeństwie

Jak już wcześniej wspomniano, niemal w całej Europie funkcjonują tradycyjne systemy ubezpieczenia, tzw. repartycyjne systemy emerytalne, oparte na zasadzie solidaryzmu ubezpieczonych oraz umowy międzypokoleniowej, czyli *pay as you go* (PAYG). Przy tym mogą one przybierać formę systemów opartych na zdefiniowanym świadczeniu (DB – Defined Benefits) lub zdefiniowanej składce (DC – Defined Contribution). Z uwagi na trudności ze sfinansowaniem tych opartych na zdefiniowanym świadczeniu wiele krajów wprowadza zmiany polegające na uzależnieniu wysokości świadczenia od rentowności uzyskiwanej przez inwestowanie składki.

Nie ulega jednak wątpliwości, że starzenie się społeczeństw europejskich stanowi istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa oraz gwarancji wypłat przyszłych świadczeń. Aby nie stanąć w przyszłości przed dylematem: zwiększać zadłużenie, by wypłacać emerytury, albo ciąć świadczenia, wiele państw decyduje się na podniesienie wieku emerytalnego (tab. 4).

Decyzje dotyczące podniesienia wieku emerytalnego oraz zrównania wieku emerytalnego mężczyzn i kobiet rodzą społeczny opór, jednak w ocenie ekonomistów jest to jedyny sposób na zachowanie stabilności finansowej systemów emery-

Tabela 4. Wiek emerytalny w państwach europejskich – stan obecny i propozycje zmian

Kraj	Taki sam dla K i M	Różny dla K i M	Propozycje zmian	Kraj	Taki sam dla K i M	Różny dla K i M	Propozycje zmian
Finlandia	63-68		63-68	Szwajcaria		64-65	
Islandia	67			Wielka Brytania		60-65	65
Szwecja	61-67			Austria		60-65	65
Irlandia	66			Grecja		60-65	65
Dania	65		67	Włochy		60-65	
Niemcy	65		67	Estonia		60-65	65
Holandia	65		67	Bułgaria		60-65	63/65
Polska		60-65	67	Węgry	62		65
Belgia	65			Łotwa	62		
Norwegia	65			Litwa		60/62,5	
Luksemburg	65			Słowenia		60,8/62	
Hiszpania	65			Czechy		56,8-62,5/60,8	
Portugalia	65			Francja	60		62
Cypr	65			Rosja		55/60	
Rumunia	65			Ukraina		55/60	

Źródło: Eurostat, MISSOC, Ageing Report 2010, Wspólny Raport Komitetu Polityki Gospodarczej i Komitetu Ochrony Socjalnej na temat emerytur 2010, http://europa.eu/epc/publications/index_en.htm.

talnych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na pewną prawidłowość, którą potwierdzają dane statystyczne. Otóż porównanie odnoszące się do obowiązującego wieku emerytalnego, średniej długości życia oraz okresu pobierania świadczenia emerytalnego pokazują, że do tej pory Europejki, żyjące zdecydowanie dłużej niż mężczyźni, przechodziły na emeryturę kilka lat wcześniej niż męska część populacji (tab. 5).

Jeśli uwzględni się obowiązujący w niektórych krajach niższy wiek emerytalny kobiet, to oznacza znaczne wydłużenie okresu pobierania świadczenia. Z tego też względu m.in. w Wielkiej Brytanii, Austrii i Grecji planowane jest zrównanie wieku emerytalnego mężczyzn i kobiet do 65 lat, co dla kobiet będzie oznaczało wydłużenie okresu aktywności zawodowej o 5 lat. O dwa lata – do 67 lat – planują podnieść wiek emerytalny Niemcy, Duńczycy oraz Holendrzy. Podobne plany wciela w życie Polska, choć w tym przypadku podniesienie wieku emerytalnego do 67 lat, będzie oznaczać znaczne, bo aż o 7 lat, wydłużenie okresu aktywności zawodowej kobiet.

O tym, że planowane i wprowadzane w życie zmiany w regulacjach dotyczących wieku emerytalnego są właściwym sposobem radzenia sobie z wyzwaniami demograficznymi, świadczą zalecenia Komisji Europejskiej zawarte w Białej Księdze, opublikowanej w lutym 2012 roku. Komisja zachęca kraje UE, by promowały dłuż-

Tabela 5. Wiek emerytalny, średnia długość życia oraz liczba lat na emeryturze w wybranych państwach według płci

Wyszczególnienie	Kobiety			Mężczyźni		
	oficjalny wiek emerytalny	liczba lat na emeryturze	średnia długość życia	oficjalny wiek emerytalny	liczba lat na emeryturze	średnia długość życia
Włochy	59	27,3	86,3	59	22,7	81,7
Grecja	57	26,9	83,9	57	23,6	80,6
Francja	60,5	26,5	87	60,5	21,8	82,3
Słowacja	57	24,6	81,6	62	15,6	77,6
Wielka Brytania	60	24,5	84,5	65	16,9	81,9
OECD	61,7	23,3	85	63,1	18,3	81,4
Polska	60	23,1	83,1	65	14,4	79,4
Hiszpania	65	21,8	86,8	65	17,9	82,9
Niemcy	65	20,7	85,7	65	17	82

Źródło: Society at a Glance 2011, OECD Social Indicators 2011.

szą pracę poprzez powiązanie wieku emerytalnego z oczekiwaną długością życia, ograniczenie dostępu do wcześniejszych emerytur i zniwelowanie różnicy w wieku emerytalnym między kobietami i mężczyznami. Obecnie człowiek spędza około jednej trzeciej dorosłego życia na emeryturze, a jeśli zasady przechodzenia na emeryturę się nie zmienią, wówczas okres ten jeszcze się wydłuży, proporcjonalnie do przyszłego przyrostu średniego trwania życia. Na dodatek wskutek możliwości wczesnego zaprzestania aktywności zawodowej wskaźniki zatrudnienia starszych pracowników (w wieku 55-64 lata) nie przekraczały 50% w 2010 roku w UE. Za tym zagregowanym wskaźnikiem dla całej UE kryją się jednak duże różnice pomiędzy państwami członkowskimi, sięgające od 30,2% na Maltcie do 70,5 % w Szwecji [Biała Księga... 2012, s.7].

Warto jednakże zwrócić uwagę na to, iż powodzenie reform zmierzających do wydłużenia wieku uprawniającego do emerytury będzie zależeć od tego, czy osoby starsze znajdą zatrudnienie. Według zaleceń Komisji Europejskiej, aby zwiększyć możliwości pozostania na rynku pracy osobom starszym, należy m.in.:

- odpowiednio dostosować miejsca pracy oraz jej organizację do potrzeb starszych pracowników,
- promować ideę uczenia się przez całe życie oraz zapewnić dostęp do kształcenia ustawicznego,
- zwalczać zjawisko dyskryminacji ze względu na wiek [Biała Księga... 2012, s. 8].

Rekomendowane przez Komisję Europejską podnoszenie wieku emerytalnego i tym samym wydłużenie okresu aktywności zawodowej jest korzystne nie tylko z punktu widzenia interesów państwa, ale również samych ubezpieczonych. Pozwa-

la bowiem na zwiększenie stopy zastąpienia, czyli stosunku emerytury do ostatniej płacy. Większość państw członkowskich UE oferuje możliwości uzyskania wyższej emerytury dzięki dłuższej pracy zawodowej, co pozwala zrekompensować spadek wartości emerytur w określonym wieku przejścia na emeryturę, a więc zachować odpowiedni poziom emerytury. W praktyce jednak osoby starsze na rynku pracy często postrzegane są stereotypowo, co wyraża się w niechęci pracodawców do ich zatrudniania. Warto jednakże podkreślić fakt, że to właśnie ta grupa wiekowa, w kontekście kurczenia się populacji osób młodych w wieku produkcyjnym, może wypełnić powstałą lukę i zapewnić ciągłość wzrostu gospodarczego.

Aby podniesienie wieku emerytalnego przyniosło zakładany efekt, w postaci wzrostu wskaźnika zatrudnienia osób starszych, należy znaleźć odpowiednią równowagę między interesami osób starszych i młodych. Jest to istotne, gdyż w praktyce wydłużanie aktywności osób starszych bywa czasami postrzegane jako zajmowanie miejsc pracy, które mogłyby przyspaść osobom młodym. Tymczasem dane statystyczne dowodzą czegoś innego, a mianowicie państwa członkowskie UE o najwyższych wskaźnikach zatrudnienia osób starszych mają również jedne z najniższych stóp bezrobocia wśród młodzieży. W perspektywie większa podaż doświadczonych pracowników może zwiększyć potencjał wzrostu gospodarczego w Europie.

Nie ulega wątpliwości, że toczące się obecnie debaty nad przyszłością starzejących się społeczeństw zwracają uwagę na konieczność wypracowania takich rozwiązań, które pozwolą na osiągnięcie równowagi między interesami pokolenia młodych i starszych obywateli. W praktyce państwa mają do rozstrzygnięcia jeden z najważniejszych dylematów, a mianowicie, czy przy ograniczonych środkach finansowych bardziej koncentrować się na osobach starszych i poprawie warunków starzejącego się społeczeństwa, czy też na młodym pokoleniu, które mogłoby ten negatywny trend demograficzny odwrócić.

5. Podsumowanie

W wielu państwach europejskich średnia długość życia przekroczyła znacznie ustalony wiek emerytalny. Powyższemu zjawisku towarzyszy często zmniejszanie się populacji osób w wieku produkcyjnym. Emeryci stanowią już dzisiaj znaczącą i szybko rosnącą część ludności Europy. W 2008 roku na każdego obywatela UE powyżej 65 roku życia przypadały cztery osoby w wieku produkcyjnym (15-64 lata). Do 2060 roku stosunek ten zmieni się na jeden do dwóch, stawiając pod znakiem zapytania wypłacalność publicznych systemów emerytalnych. Skutki starzenia się społeczeństwa pogłębiane są przez trwający kryzys gospodarczy, który dotyka zarówno repartycyjne systemy emerytalne, jak i systemy kapitałowe. W pierwszym przypadku spadek zatrudnienia powoduje obniżenie wpływów ze składek emerytalnych, w drugim zaś odnotowuje się spadek wartości aktywów i niższą stopę zwrotu. Powyższe uwarunkowania wyznaczają pilną potrzebę opracowania i wdrożenia programów, które w wymiarze makroekonomicznym pozwoliłyby na utrzymanie dyna-

miki wzrostu gospodarczego przy równoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa finansowego osobom starszym.

W większości krajów europejskich podejmowane są działania mające na celu wydłużanie wieku emerytalnego i ewentualnie zrównanie wieku emerytalnego mężczyzn i kobiet. W ocenie Komisji Europejskiej podniesienie faktycznego wieku emerytalnego do pewnego stopnia zrekompensowałoby wcześniejsze wydłużanie trwania życia, które nie zostało uwzględnione w obliczeniach emerytalnych. Ponadto powiązanie ustawowego wieku emerytalnego ze średnim dalszym trwaniem życia pozwoliłoby na utrzymanie równowagi między czasem aktywności zawodowej a liczbą lat spędzonych na emeryturze. Ma to kluczowe znaczenie dla stabilności budżetowej. Według szacunków Komisji Europejskiej podniesienie wieku emerytalnego zgodnie z przyszłym wydłużaniem się średniego trwania życia może przynieść oszczędności budżetowe stanowiące ponad połowę przewidywanego wzrostu wydatków na emerytury w ciągu najbliższych 50 lat [Biała Księga... 2012, s. 11].

Powodzenie reform mających na celu wydłużenie wieku uprawniającego do emerytury (w tym przez stopniowe wycofywanie systemów wczesnych emerytur) zależy jednak od tego, czy uda się zapewnić osobom starszym więcej możliwości pozostania na rynku pracy. Na zakończenie warto dodać, że analizując kwestie podniesienia wieku emerytalnego w społeczeństwach europejskich, należy mieć świadomość odmienności uwarunkowań społeczno-gospodarczych istniejących między państwami Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej.

Literatura

- Active ageing and solidarity between generations. A statistical portrait of the European Union*, Statistical books, Eurostat 2012.
- Adequate and sustainable pensions. Synthesis report*, European Communities 2006.
- Biała Księga, *Plan na rzecz adekwatnych, bezpiecznych i stabilnych emerytur*, Komisja Europejska, Bruksela 2012.
- Bukowski M., Lewandowski P., *Czy należy się bać podniesienia wieku emerytalnego*, IBS Policy Paper 1, 2011.
- Feldstein M.S., *The effects of ageing European population on economic growth and budgets: implications for immigration and other policies*, National Bureau of Economic Research, Working Paper 12736, Cambridge 2006.
- Green Paper, *Confronting demographic change: a new solidarity between the generation*, Communication from the Commission COM, 2005.
- Jajko-Siwek A., *Starzenie się ludności a systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, [w:] J. Roenske-Słomka (red.), *Prace statystyczne i demograficzne*, Wydawnictwo AE, Poznań 2008.
- Kłós B., *Europejskie systemy emerytalne-stan i perspektywy*, Analizy nr 5, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2011.
- Lanzieri G., *The greying of the baby boomers*, Eurostat 2011.
- Marcu M., *Population grows in twenty EU Member States*, Eurostat 2011.
- Okólski M., *Wyzwania demograficzne Europy i Polski*, Studia Socjologiczne nr 4, 2010.
- The impact of ageing populations on public finances: overview of analysis carried out at EU level and proposals for a future work programme*, Komisja Europejska 2003.

ECONOMIC CIRCUMSTANCES OF RISING OF THE PENSION AGE IN EUROPEAN SOCIETIES

Summary: Population ageing is and is going to be the key demographic challenge for the majority of European countries in the next fifty years. The rising life expectancy and increased share of elderly people in the society lead to particular socio-economic consequences. One of them is the rise in the public expenses incurred on the pension system. In the face of demographic changes taking place and leading to imbalance between the financial resources contributed to the pension system and those which are spent, subsequent European countries decide to raise the retirement age. Instead of raising the retirement age, other solutions to cover the financing costs of fair pensions with funds raised from economic growth (and hence wage growth), personal taxes or VAT could be implemented. However, each of these solutions is more expensive than raising the retirement age, or impossible to achieve in the current economic circumstances. The fact that the planned and implemented changes in the regulations on retirement age are the appropriate way to deal with the demographic challenges is reflected in the recommendations of the European Commission. The Commission encourages EU countries to promote longer employment by linking the retirement age to life expectancy, reducing access to early retirement and closing the gap in the retirement age between men and women. It should be emphasized that the gradual raising of the retirement age is the solution necessary to sustain economic growth. In fact, most of the countries have noticed the decrease in their labour force as a result of low birth rates. The problem of dealing with the demographic challenge, therefore, comes down not only to raising the retirement age, but also to raising the level of labour force participation of the elderly people. The increase in the activity and employment of the elderly is necessary for the effective utilization of labour supply potential. The purpose of this article is to identify the main determinant factors behind raising the retirement age in European countries. Based on the statistical data short demographic characteristics of Europe are presented at the same time indicating the basic implications of demographic change with respect to the supply side of labour. Several dilemmas that are emphasized in the ongoing pension debates are also highlighted.

Keywords: pension age, pension, ageing society, professional activity.